

R E C E N Z J E

Helen Ramscar, Michael Clarke, *Tipping Point: Britain, Brexit and Security in the 2020s*, Wydawnictwo I.B. Tauris, Londyn 2019, ss. 304

Wynik referendum dotyczącego dalszego członkostwa Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej w Unii Europejskiej (UE) z czerwca 2016 r. zaskoczył zarówno politologów, jak i badaczy stosunków międzynarodowych. Proces wyjścia Wielkiej Brytanii z UE media nazwały potocznie brexitem. Jest on wynikiem wieloletnich zmian zachodzących w społeczeństwie brytyjskim. Wyjście Wielkiej Brytanii z UE ma ogromny wpływ na samo Zjednoczone Królestwo, na jego bezpieczeństwo oraz na przyszłe relacje z innymi państwami. Dlatego na uwagę zasługuje książka poświęcona rozważaniom nad brexitem, który w opinii Helen Ramscar oraz Michaela Clarke'a jest punktem zwrotnym dla Wielkiej Brytanii. Napisana przez nich książka poświęcona jest natychmiastowym i długoterminowym wyzwaniom pobrexitowym.

Autorzy książki na wstępie zwracają uwagę na przyczyny i skutki wyjścia Wielkiej Brytanii z UE. W ich opinii brexit jest wynikiem kilku składowych, m.in. polityki rządów laburzystów i konserwatystów przez ostatnie 20 lat, kryzysu finansowego z 2008 r. oraz globalizacji, która stworzyła podział gospodarczy i światopoglądowy między bogatym południem a biedną północą Zjednoczonego Królestwa. Zwracają uwagę, że następne lata okażą się kluczowe dla Wielkiej Brytanii, która będzie musiała na nowo nakreślić swoją rolę na arenie międzynarodowej.

Publikację można zaliczyć do kategorii popularnonaukowej, jednak może ona stanowić istotne źródło dla badaczy stosunków międzynarodowych i bezpieczeństwa narodowego ze względu na holistyczne ujęcie problematyki brexitu. Ponadto Ramscar i Clarke świetnie uchwycili obecną pozycję Wielkiej Brytanii na arenie międzynarodowej oraz zwrócili uwagę na jej silne i słabe strony w polityce zagranicznej i bezpieczeństwie narodowym. Książka składa się ze wstępu, czterech rozdziałów, które są podzielone na dwanaście podrozdziałów, oraz ciekawej konkluzji z propozycją polityki zagranicznej dla rządu Jej Królewskiej Mości (JKM) na lata 2020–2023.

Pierwszy rozdział poświęcony jest długoterminowym wyzwaniom stojącym przed Zjednoczonym Królestwem po wyjściu z UE. W pierwszym podrozdziale autorzy poświęcają dużo miejsca na umiejscowienie Wielkiej Brytanii w układance geopolitycznej, która składa się z kompleksowych relacji bilateralnych tego państwa z czterema mocarstwami światowymi: Stanami Zjednoczonymi, Chińską Republiką Ludową (ChRL), Rosją oraz Indiami. Każda z wyżej wymienionych potęg jest szczegółowo opisana pod względem możliwości gospodarczych i wojskowych oraz ich wpływu na równowagę systemu międzynarodowego. W drugim podrozdziale opisany jest wpływ kryzysu finansowego oraz procesu globalizacji na społeczeństwo brytyjskie. Autorzy

zwracają uwagę, że kryzys z 2008 r. spowodował spowolnienie gospodarek rozwiniętych, które do tej pory mają problemy, aby powrócić do wcześniejszego tempa wzrostu gospodarczego. W ich opinii Wielka Brytania powinna wykonać zwrot w kierunku państw rozwijających się w Azji, np. Indii i ChRL. Fundamentem tego argumentu są przytoczone dane dotyczące Azji zamieszkiwanej przez 4,2 mld ludzi, co stanowi 55% populacji światowej. Spośród nich tylko 48% ma dostęp do internetu, co oznacza, że ten rejon stwarza wielkie perspektywy dla rozwoju infrastruktury oraz biznesu. Według Ramsar i Clarke'a Zjednoczone Królestwo powinno starać się o pozyskanie w następnej dekadzie dostępu do rynków wschodzących. Trzeci podrozdział został nazwany „rewolucja społeczna”; autorzy skupiają się w nim na wyjaśnieniu przemian w społeczeństwie brytyjskim od zakończenia zimnej wojny aż do brexitu. Podkreślają dysproporcję w populacji między regionami Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej: Anglii, Irlandii Północnej, Szkocji i Walii. Według nich w związku z tym, że światopoglądowo Anglia reprezentowana jest przez mieszkańców Londynu, to pozostała część Anglii stała się „piątym regionem” Zjednoczonego Królestwa. Takie podejście do postrzegania regionów Wielkiej Brytanii jest nowatorskie i ma walory wyjaśniające. Postępująca globalizacja w latach 1980–2015 spowodowała wzrost bezrobocia w „piątym regionie” Wielkiej Brytanii oraz nasilenie nastrojów ksenofobicznych w stosunku do imigrantów, co spowodowało wzrost poparcia dla partii populistycznych, takich jak np. United Kingdom Independence Party (UKIP).

Drugi rozdział opisuje bieżące wyzwania stojące przed rządem JKM. Pierwszy podrozdział to obszerny opis problemów w relacjach między Londynem a supermocarstwami. Pierwszą potęgą omawianą w drugim podrozdziale jest Rosja, która jest opisana jako wyzwanie dla bezpieczeństwa wewnętrznego Wielkiej Brytanii, w szczególności w domenie cyberprzestrzeni oraz zagrożenia dla krytycznej infrastruktury narodowej. Drugim supermocarstwem są Stany Zjednoczone, które nie stanowią zagrożenia dla rządu JKM, lecz są wyzwaniem ze względu na osłabienie silnych relacji bilateralnych. Zarówno prezydent Barack Obama, jak i Donald Trump skupili zasoby i środki Waszyngtonu na regionie Azji Południowo-Wschodniej, powoli wycofując amerykańskie siły z Europy. Natomiast trzecim wyzwaniem jest ChRL, która została przedstawiona, podobnie jak Rosja, jako zagrożenie dla bezpieczeństwa wewnętrznego Wielkiej Brytanii. Aktualnym wyzwaniem dla brytyjskich polityków będzie rosnąca siła militarna ChRL w regionie Morza Południowochińskiego oraz rosnąca siła ekonomiczna, objawiająca się poprzez wielkie projekty inwestycyjne, jak drugi Jedwabny Szlak, który jest skierowany m.in. na państwa stanowiące brytyjską Wspólnotę Narodów. Trzeci podrozdział skupia się na problemie terroryzmu w perspektywie bezpieczeństwa wewnętrznego oraz służb wewnętrznych JKM. Autorzy podkreślają, że Mi5 i Mi6 (służby brytyjskie) świetnie zwalczają grupy fundamentalistyczne. Wynikiem walki z terroryzmem jest powstrzymanie na terenie Wielkiej Brytanii od 1998 do 2020 r. ok. 160–300 planowanych ataków. Autorzy zaznaczają, że wynik ten został osiągnięty m.in. dzięki ścisłej współpracy z sojusznicznymi służbami

specjalnymi, w tym z partnerami europejskimi. Wyzwaniem dla Wielkiej Brytanii będzie utrzymanie wymiany informacji z państwami Unii Europejskiej po brexicie. Autorzy słusznie zauważają, że istotnym problemem może być po brexicie nieobecność Zjednoczonego Królestwa w strukturze Interpolu.

Trzeci rozdział złożony jest z trzech podrozdziałów, które skupiają się na przyczynach i skutkach brexitu dla Zjednoczonego Królestwa, polityki zagranicznej oraz na misji Wielkiej Brytanii na świecie. Pierwszy podrozdział to historyczno-socjologiczna analiza roli Wielkiej Brytanii w Europie po drugiej wojnie światowej. Ramszar i Clarke zwracają uwagę na angielski kryzys tożsamości oraz podkreślają, że decyzja o wyjściu Zjednoczonego Królestwa z UE była podjęta przez mieszkańców Anglii (z wyłączeniem Londynu, który zagłosował dwudziestoprocentową większością głosów za pozostaniem w UE). W ich opinii to nie Brytyjczycy wychodzą z Unii Europejskiej, lecz Anglicy, którzy „zabierają” za sobą Szkotów, Walijszczyków i Irlandczyków Północnych. Mieszkańcy „Anglii bez Londynu” to 47 mln osób, co stanowi 71% całego Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej. W publikacji zostają przytoczone ciekawe wyniki cenzusu narodowego wykonanego w 2011 r., w którym 60% angielskich obywateli uważa się za Anglików, a nie Brytyjczyków. Autorzy książki trafnie zwracają uwagę, że zanikanie tożsamości brytyjskiej może w przyszłości stanowić poważne wyzwanie dla istnienia Zjednoczonego Królestwa. Drugi podrozdział poświęcony został polityce zagranicznej rządu JKM po brexicie. Clarke i Ramszar słusznie zauważają, że cele polityki zagranicznej w dużej mierze opierały się przez lata na trzech obszarach sformułowanych przez Winstona Churchilla w 1949 r.: Wspólnota Narodów, zjednoczona Europa oraz świat anglojęzyczny. Następcy Churchilla również opierali swoją politykę zagraniczną na tych trzech fundamentach pomimo faktu, że świat zdecydowanie się zmienił po rozpadzie Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. Tony Blair definiował rolę polityki zagranicznej Zjednoczonego Królestwa jako „mostu” między Stanami Zjednoczonymi a Europą. Niestety, został on zniszczony w 2004 r., kiedy Wielka Brytania wybrała świat anglojęzyczny kosztem sojuszników europejskich, interweniując razem ze Stanami Zjednoczonymi, Kanadą i Australią w Iraku. Natomiast rządy Theresy May i Borisa Johnsona lansowały koncepcję „globalnej Brytanii”, która w opinii autorów jest trudna do zdefiniowania i określenia pod względem zasięgu i celów polityki zagranicznej Zjednoczonego Królestwa.

W czwartym rozdziale znalazło się ciekawe zestawienie narzędzi Wielkiej Brytanii mogących pomóc w prowadzeniu skutecznej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa narodowego po brexicie. Omawiany rozdział jest podzielony na dwa podrozdziały. Pierwszy z nich skupia się na narzędziach rządu, czyli dyplomacji, wojsku i służbach specjalnych. Autorzy zwracają uwagę, że siłą Wielkiej Brytanii jest rozbudowana siatka ambasad, konsulatów i instytucji rządowych na całym świecie. Dodatkowo podkreślają, że rządy zamiast zwiększyć budżet podczas procesu wyjścia Zjednoczonego Królestwa z UE, zmniejszyły budżet Biura Spraw Zagranicznych oraz Wspólnoty

Narodów z 2 mld funtów w roku 2010 do 1,2 mld funtów 2020. W ich opinii Whitehall powinien zwiększyć budżet dla działań brytyjskiej służby zagranicznej, aby sprostać wyzwaniom pobrexitowym. Ponadto Clarke i Ramscar podkreślają siłę brytyjskiego wojska, które ma jeden z największych budżetów wojskowych w Europie – w 2020 r. Londyn planował wydatki rządu 40 mld funtów na wojsko. Choć siły zbrojne Wielkiej Brytanii stanowią około 10% sił zbrojnych Stanów Zjednoczonych, to autorzy wskazują na możliwość wspólnych operacji wojskowych dzięki zgodności w strategii oraz w sprzęcie wojskowym. Ich zdaniem Wielka Brytania powinna skupić się na osiągnięciu jasno sprecyzowanych celów politycznych i wojskowych, np. wspieraniu sojuszników z NATO (Pakt Północnoatlantycki) oraz w Azji Południowo-Wschodniej. Drugi podrozdział koncentruje się na możliwościach społecznych Wielkiej Brytanii w promowaniu interesów Brytyjczyków na świecie po brexicie poprzez użycie tzw. *soft power*. Autorzy słusznie zauważyli, że „twarda siła” jest stosowana, natomiast „miękką siłą” po prostu istnieje w sferze stosunków międzynarodowych. Trudno zmierzyć oddziaływanie *soft power*, lecz Ramscar i Clarke koncentrują uwagę na możliwości telewizji brytyjskiej BBC, która ma około 433 mln odbiorców w około 200 państwach na świecie. Innym przykładem brytyjskiego *soft power* jest rodzina królewska, która stanowi istotny czynnik scalający Wspólnotę Narodów oraz pomagający w relacjach dyplomatycznych z innymi państwami o ustroju monarchicznym. Pisząc o tych narzędziach, autorzy pokazują możliwości wykorzystania zasobów publicznych i prywatnych w poprawianiu relacji bilateralnych i multilateralnych Wielkiej Brytanii po wyjściu z UE.

W podsumowaniu autorzy rekomendują rządowi brytyjskiemu *strategic surge*, czyli skoncentrowane wydatki i działania rządu na takie kluczowe obszary jak: brytyjska dyplomacja, budowanie infrastruktury 5G z sojusznikami, a nie z Chinami, przeciwdziałanie negatywnym aspektom globalizacji w regionie Anglii, wzmocnienie obronności w ramach NATO oraz kontynuacja dzielenia się z sojusznikami informacjami związanymi z bezpieczeństwem narodowym.

Książka składa się z obszernej, dwudziestoczytelniczej bibliografii, która opiera się głównie na źródłach anglojęzycznych. Choć publikację należałoby zaliczyć do kategorii popularnonaukowej, jej autorzy oparli bibliografię na pracach znanych badaczy stosunków międzynarodowych, cytując dzieła m.in. Francisa Fukuyamy, Josepha Nye’a, Henry’ego Kissingera czy Roberta Kaplana. Dodatkowym atutem omawianej książki jest analiza źródeł pierwotnych, takich jak np. oficjalne dokumenty rządu JKM czy oficjalne dokumenty UE oraz NATO.

Autorzy używają bogatej siatki pojęć wynikającej z interdyscyplinarności ich pracy, która opiera się na publikacjach m.in. historycznych, socjologicznych oraz z zakresu bezpieczeństwa wewnętrznego. W książce pojawiają się różne terminy, np. proces globalizacji czy *soft power*, i są one poprawnie zdefiniowane. Niestety, autorzy używają również tzw. *hallow concepts*, np. „wojna hybrydowa”, która pojawia się 24 razy w tekście i nie ma jasnej definicji. Ogromnym walorem jest jednak liczba

danych i statystyk przywoływanych z różnych instytucji rządowych i pozarządowych, które pokazują złożony obraz Wielkiej Brytanii.

Recenzowana książka z pewnością stanowi oryginalne i ciekawe ujęcie procesu brexitu oraz ukazuje liczne narzędzia związane z polityką zagraniczną i bezpieczeństwem narodowym. W holistyczny sposób podchodzi do problematyki wyjścia Wielkiej Brytanii z UE, analizując problem poprzez pryzmat wielu dziedzin naukowych.

Alexander Parmee